

ni akartam... - kuncogtak a főelőadók, s volt, aki visongva nevetett.

Ősz fele járt, odakinn esett. Ibolya már hetek óta nem ült ki az ablakba, most mégis, mint-ha felfázott volna, a hangja fojtott és rekedt lett.

- Tudod, az a legérdekesebb, hogy csak a toronyházakat lepték el. A szalagházakra meg a földszintesekre rá se néztek. A fákat keresték. Vagy talán a felhőket.

Emlékszem, fehér ruha volt rajta, apró fekete levelekkel, ravasz fodrokkal a vállá körül. Egészen biztosan kölcsonruha.

- Hát ez meg mi?

A hang a sarokból jött, a kismosdó felől. A Salamon hangja.

- Megáll az eszem, hát maguk is lusták kivinni a szobából a papírhulladékot?!

Nekem félig hátra kellett fordulnom. Ibolyának csak oda kellett néznie.

- Maguk, magukhoz beszélek! - üvöltözött Salamon. - Mit képzelnék, disznóól ez? Ha már nem veszik a fáradságot, legalább elvitethetnék a hivatal-segédde! Vagy talán én vigyem el?

Hirtelen hangot váltott. Hétrét görbedt, vállá közé húzta a fejét, széttárta mindkét karját, mézesmázosan kérdezte megint.

- Vagy talán én vigyem el? Mondják meg, esedezem, alázattal kérdem, megfoghatom és elvihetem?

Ekkor már tudtuk, hogy nincs megváltás, legföljebb abban bízhatunk, hogy előbb-utóbb főelőadók leszünk, és majd jönnek új, oktan előadójelöltek.

Én már álltam is fel, de Ibolya ülve maradt, formás kis kezével az aktapiramis felé intett, és azt mondta:

- Már éppen kérni akartam.

Várdy Béla

A SZÁZADELŐ AMERIKAI-MAGYAR IRODALMA

Az első világháborút megelőző három évtized folyamán közel két millió magyar állampolgár, s azon belül mintegy hatszötvenezer magyar vándorolt ki az Egyesült Államokba. E tömegkivándorlásnak sok oka volt. Legfőbb okai azonban a gazdasági tényezőkben keresendők. A kivándoroltak meghatározó részét ugyanis a hazai nyomor és reménytelenség nyomott, illetve a nagy iramban iparosodó Amerikai gazdasági lehetőségei vonzották át az óceánon. Igaz, hogy megérkezésük után ott is csak a társadalom legsalsóbb rétegeiben, lenézett idegenekként helyezkedhettek el, azonban a jövőbeli lehetőségeik mégis azonnal megsokszorozódtak.¹

Persze mindez nem könnyítette meg életüket, mely mindvégig igen nehéz maradt. Eletük nehézségeit még az is tetézte, hogy sok éven át távol voltak családjaitól, a megszokott hazai környezettől, valamint a mégis csak hazának érzett Magyarországtól. Ennek következtében aztán idevonatkozó érzéseik sokszorosán meghatározódtak. A család, a falu, az ismert környezet, és a mindig nagybetűvel írt Haza utáni vágy mindinkább központi helyet foglalt el érzés- és lelkivilágukban, mely tényt leveleikben és egyéb akadozó írásaikban is folyton kifejezésre juttatták. S ugyancsak kifejezésre jutott ez az érzés az akkor megszületett, és a hazaihoz mérten igen egyéni utakon haladó amerikai-magyar irodalomban is.

Ez egy olyan irodalom volt, amely a korabeli amerikai-magyar újságíráshoz hasonlóan - szintén

szükségszerűen hozzá igazodott a kivándorolt tömegek életstílusához, lelki szükségleteihez, és szellemi nivójához. Ez gyakorlatilag annyit jelentett, hogy amíg a századforduló utáni Magyarországon megindult az Ady Endrétől, Krúdy Gyulán, Móricz Zsigmondon, Kosztolányi Dezsőn, Karinthy Frigyesen, József Attilán és Babits Mihályon keresztül egészen Radnóti Miklósig terjedő modern irodalmi irányzatok sokasága, addig az amerikai magyarság irodalmi ízlése lényegében megmaradt a másodvonalbeli Petőfi epigonok és még az azoknál is nivóttalabb versfaragók szintjén. Legjobb esetben legföljebb az Ady által Költőcske Mihályoknak [Szabolcska Mihály] nevezett poéták nivóján mozgott, de ott is a hazaitól teljesen eltérő témakörben, és mindinkább az amerikai környezetben kialakult sajátos amerikai-magyar nyelven.

És itt valóban csak költőkről beszélhetünk. A próza- és a drámai irodalom ugyanis mostohagyermekai maradtak az amerikai-magyar irodalomnak egészen a második világháború utáni évekig. Az írni-olvasni csak módjával tudó, és a mindennapi kenyérért állandóan keményen küzdeni kénytelen általában amerikai magyarnak regényolvasásra egyáltalán nem volt ideje és igénye. A drámai vonatkozású szükségletei pedig teljesen kimerültek a *Ludas Matyi* és a *Piros bugyelláris* szintjén mozgó hazai, vagy azok alapján írott amerikai-magyar népművekben. Így hát az amerikai-magyar írók elsősorban költeményekben és rövid novellákban fejtették ki saját és

egyszerű emigráns népük érzelmeit és kemény mindennapi életük mozzanatait. És mindezt csak úgy mellékesen tették, a megélhetést biztosító kemény munka mellett.

Ezen írók-költők egyrésze papként szolgált, s amellet még tanítóskodott és szerkesztősködött is. Másrészüket bányában vagy gyárban kemény fizikai munkával kereste meg kenyerét. Legtöbbjük azonban „újságcsinálással” foglalkozott. Ez gyakorlatilag annyit jelentett, hogy cikkírás mellett szerkesztőségekben dolgoztak, különböző magyar központokban újságokat képviseltek és terjesztettek, vagy pedig utazó úgynökként városról városra és bányatelepről bányatelepre járva gyűjtötték az újság-előfizetéseket, árulták a kalendáriumokat és évkönyveket, valamint az amerikai magyar irodalom szerény termékeit - beleértve saját versesköteteiket is.²

Az amerikai-magyar írószerkesztők, vándorpoéták és olvasóik legtöbbször a népies nemzeti érzés (kossuthista nacionalizmus), a hagyományos költészeti forma (kizárólag rimes vers), és a hasonlóan hagyományos etikai rendszer (elsősorban az ún. „keresztény erkölcs”) jellemezte. Ez persze nem vonatkozik a teljesen külön világban élő szocialista munkásköltőkre, akik inkább a nemzetköziséget és a munkásigényeket feszegették. Azonban az ő költészeti formájuk is hagyományos volt, és minden nemzetköziség ellenére is az is telítve volt a honvágy gondolatával.³

A századelő és a két világháború közti kor amerikai-magyar költőinek a művei alapján kétségtelennek tűnik, hogy legtöbbszörük nem a valódi költői véna, hanem a nagy idegenség, a haza és család utáni vágy, a fájó hiányérzet, valamint az idegen világ keservei közt hirtelen kitört megnyilatkozási óhaj tette költővé; épp úgy, mint fél évszázaddal később egypár „ötvenhatos” költőt is, akiknek a Rákosi-kor meghurcoltatásaiból fakadó szellemi nyomor adott költői ihletet. Persze mindegyiknek volt azért egy kis veleszületett költői vénája, amely a megfelelő szellemi élet közepette minden bizonnyal jobban kifejlődhetett volna. Ilyen jellegű szellemi élet azonban, az amerikai-magyar világban - a bányák és acélkohók füstös árnyékában, ahol a pusztaság életbemaradás is küzdelmet jelentett - sehol sem volt föllehető. Az élő magyar szellemi élettől elszigetelt amerikai magyar költők tehát légüres térben éltek és még a fiatalon jól indultak is egy bizonyos ponton megrekedtek. Sőt, legtöbbszörük egy idő után még vissza is fejlődött.⁴

Ez a megrekedés és visszafejlődés annál is inkább bekövetkezett, mivel ezeknek a magyar nyelven író és a kis amerikai-magyar világban működő literátoroknak semmiféle kapcsolatuk nem volt az angol nyelvű amerikai irodalommal, még annyi sem, mint

a hazaiaknak, akiknek legjobbjai legalább fordításban ismerték az angol-amerikai irodalom gyöngyszemeit. Egy-két főleg angol nyelven működő író és műfordító kívül tehát - mint például Löw Vilmos (1847-1922)⁵ és Reményi József (1891-1956)⁶ - ezeknek az amerikai-magyar költőknek semmi köztük sem volt a korabeli amerikai irodalomhoz, arról tudomást sem vettek. Sőt, mivel angolul alig-alig olvastak, még a jelesebb művelőit is csak hallásból ismerték.

Élményviláguk is sajátos volt, hiszen teljesen összefonódott a sziget jellegű amerikai-magyar étellel, valamint a hazáról hozott s közben erősen fölnagyított és romantizált emlékekkel. Tehát írtak a maró honvágyról, az egyedüllét és a tehetetlenség érzéséről, a szűkebb pátriájuk és a családjuk elvesztéséről, a romantizált, meghurcolt és később megcsönkített hön szeretett Hazáról, illetve e Haza vélt vagy valódi ellenségeiről (a Habsburgokról, majd a háború után létrehozott kisantant államokról), az emigráns munkásélet nyomoráról, az ipari társadalomban tapasztalt gazdasági kizsákmányolásról és leletlenségről, az angolszász világban állandóan lelküket mardosó kisebbségi érzésükről, a bizonytalan jövőről, majd a bennszülött második nemzedék elamerikaisodásáról és várható elvesztéséről.⁷

Ugyancsak írtak az emigráns gettóélet furcsa jelenségeiről, a burdosházak [munkásszállások] természetellenes belső életéről⁸, az egyedül tengődő fiatal emberek testi-lelki nyomoráról, az állandóan emberélelet követelő, gyakori kohó- és bányaszerencsétlenségekről, a szűkség-teremtette közösségi életükről, intézményeikről, hazafias és kulturális rendezvényeikről, és természetesen önmagukról, saját nehéz életükről, elért eredményeikről, és kielégítetlen álmaikról, vágyaikról.

A jelzett fél évszázad folyamán több tucat „jeles” író és költő működött Amerikában, akik közül a legnépszerűbbek és legismertebbek talán a következők voltak: Pólya László (1870-1950), Kemény György (1875-1952), Szécskay György (1880-1958), Szabó László (1880-1961), Tarnóczy Árpád (1884-1957), Rácz-Rónay Károly (1886-1927), és Szarvas Pál (1883-1938) - az utóbbi azonban elsősorban, nem mint költő, hanem mint az egyszerű magyarok mindennapi életének rigmusfaragó mestere.⁹

A föl soroltak valamennyien 1870 és 1886 között születtek és a korán elhunyt Rácz-Rónay Károlyon és Szarvas Pálon kívül mind 1950 és 1961 között haltak meg, s ismét az utóbbi kettőn kívül átlagban hetvenhét és fél évet éltek. Viszonylag tanult és művelt emberek voltak. Kettő közülük (Pólya és Tarnóczy) birtokos nemes családból származott, kettő jogot végzett (Pólya és

Rácz-Rónay), egy pedig református teológiát (Szabó). Egy joghallgatóként (Tarnócy), egy bölcsészhallgatóként (Szécskay), egy katolikus teológusként (Kemény), s egy pedig érettségi vizsgával (Szarvas) hagyta ott Magyarországot.

A hetük közül csupán ketten érkeztek előre megfontolt szándékkal Amerikába. Szabó László 1907-ben református lelkészként, a Magyar Egyetemes Református Konvent megbízásából a New Brunswick-i református magyarok lelkigondozására, Rácz-Rónay pedig szintén a század első évtizedének vége felé fiatal diplomataként és újságíróként került az Egyesült Államokba. A többiek mind valami elől menekültek. Kemény a számára mindinkább elfogadhatatlan cölibátussal járó katolikus papi pálya elől 1896-ban, Pólya valamiféle kártyaadósságból és szerelmi ügyekből származó családi tragédia elől 1903-ban, Szarvas a ránehezedő osztálytársadalom és megélhetési gondok elől szintén 1903-ban, Szécskay egy Ferenc József-ellenes agitációból származó börtönbüntetés elől 1904-ben, Tarnócy pedig valamiféle „becsületbeli ügy”-ből fakadó nehézségek elől 1911-ben.

Ugyanez elmondható a korabeli amerikai-magyar szellemi emberek legtöbbszöréről, beleértve az írókat, költőket, újságírókat, szerkesztőket, sőt még a papi pályán működő egyének jelentős részét is. Abban az időben ugyanis kevés oly szellemi ember vándorolt ki Amerikába - ebbe a címetek, diplomákat és szellemi érdemeket akkor még alig-alig értékelő világba -, akinek nem kellett jönnie. Ez azonban mit sem változtatott azon a tényen, hogy ezek a tanultabb szükség-menekültek épp úgy szenvedtek a hazátlanság érzésétől, mint az egyszerű gazdasági kivándorlók, akiket a kenyér utáni harc és a feudális társadalmi maradványok űztek ki hazájukból. Ennek következtében a „haza utáni vágy” a leggyakrabban visszatérő motívuma írásaiknak.

A főntieken kívül még szokták emlegetni Rudnyánszky Gyulát (1858-1913), Baja Mihályt (1879-1957), és Rickert Ernőt (1887-1947). Az amerikai magyarság körében azonban egyikük sem lett oly népszerű, mint a fent említett hét költő. Rudnyánszky és Baja esetében ez részben annak tudható be, hogy ők mindössze egypár évet töltöttek Amerikában. Rudnyánszky ott léte alatt (1905-1912) csupán egy verses kötete jelent meg és sehol sem tudott meggyökerezni. Újságíróskodott New Yorkban, Cleveland-ben és Chicagóban, de képtelen volt hozzáigazodni az amerikai-magyar újságírás követelményeihez. Érzékeny költeményei sem az amerikai munkáslélekhez szóltak. Ennek következtében írásai nem igen tudták megkapni a gyárban,

acélkohókban, bányákban robotoló emigráns tömegek figyelmét.

Baja Mihály református pap volt és rövid amerikai léte alatt (1908-1914) Connecticut állambeli Wallfordban, majd a Pennsylvania-i McKeesportban szolgált. Költészete a vallásos és hazafias érzéseknek a vegyülete, azonban amerikai tartózkodása idején egyetlenegy önálló kötete sem jelent meg. Amerikai vonatkozású költeményeit is Debrecenben adta ki, s így inkább nevezhető magyar, mint amerikai-magyar költőnek.

Rudnyánszkyval és Bajával szemben Rickert Ernő Amerikában élte le élete nagy részét (1906-1947), de katolikus papi hivatása (1912-1947) és a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* főszerkesztése mégis más jelleget adott kötetének. Költeményeit a hagyományos magyar nemzeti szellem jellemezte, de mint egyik kritikusa megjegyezte, ezeket a verseket „kevés költő lendülettel” írta.¹⁰ Legmaradandóbb érdeme, hogy 1920-ban megszerkesztette és megjelentette Amerikai magyar költők cím alatt az első amerika-magyar költői antológiát.¹¹

Hazátlanság és honvágy érzése

Pólya László például a két haza között szenvedő magyarokról így ír „Magyar sors” című versében, az 1917-ben megjelent *Felhők* című kötetében:

Melyet ősapáink vére öntözött,
Könnyel öntözik ma a rögöt.
Hol kék ég ragyog a zöld vetés felett,
Nem ad a magyarnak a föld kenyeret.

Árva lett az asszony, árva a gyerek,
De legárvábbak a vándor-emberek.
Robotol az ember, amíg lelke van
S a magyar, két honban lett boldogtalan!¹²

Szécskay ugyanezt így mondja el Idegen világban (1910) című első amerikai munkájának „Vándor-dal” című versében:

Ha majd - évek multán - hazajutok újra,
Oda, honnan sírva keltem vándorútra:
Lesz-e, aki köszönt..., lesz-e aki vár rám?
Nem kell-e majd járnom ismeretlen árván
Hazám szentelt földén?...

Akik megsirattak... s a szívükbe zárva
Évekig reméltek a jöttömre várva:
Örülnek-e majd, hogy ismét hazatértem?
Nem lesznek-e akkor elfeledve régen
Hazám szentelt földjén?...¹³

Ahaza és a szülőfalu képe, a szűkebb pátria Aszomorú emléke, szinte szünet nélkül üldözte a száműzötteket, s az amerikai-magyar költők is állandóan megsiratták az elveszett hazát. Tarnócy Árpád például ily szavakkal siratja a múltak, s szűkebb hazáját, a Palócföldet, „Hír jött a falumból” című rövid költeményében:

Hír jött a falumból // Szép sorra megírták,
Hogy az ipolyréti // Füzeseket irtják,
Hogy sok kukorica // Termett most az ősszel,
Majd kétanni, mint az // Elmúlt esztendőben.

Megírták, hogy Mirza // Kötőfékbe hágott.
Elsántult egy kicsinyt // De állja a hámot.
Hogy a húgocskáim // Iskolába járnak
S nemsokára ők is // Verseket firkálnak.

Elovastam tízszer, // Elovastam százszor -
S úgy elsírok ezen // A pár sor íráson,
Mintha minden sorból // Csak bánat fakadna.

Pedig Isten tudja // Mi rossz hír van abba',
Hogy az Ipolyréten // Irtják a fűzfákat
S hogy a húgocskáim // Iskolába járnak.¹⁴

Ugyanez a szorongás, ez a hazavágyódás hatja át Kemény György lelkét is a „Magyar ünnepnapon” című versében:

Szegény szülőföldnek szűkös a kenyere,
Fiai ezrenként vándorútra kelnek.
Elyeli őket a népek nagy tengere,
De ég titkos vágya a magyar kebelnek.
Távoli kékségből,
Csillagfényes égből
Ha le hull a csillag, megrezzentek tőle:
"Lesz-e a magyarnak boldogabb jövője?"¹⁵

"A vándormadarakhoz" című versében viszont e hazavágyódáson kívül egyúttal Trianon átkát is elsi-
ratja:

Síró szelek szárnyán // Kik messzire szálltok:
Miként is fogad majd // A szülőházátok,
- Az édesanyátok?!

Hogy elhagyátok a // Régen rakott fészket:
Koszorúban álló, // Egetverő bércek
Magyar földre néztek.

Most: az ősi fészken // Úr a - kakukmadár...
Bakacsinos gyászban // Sír a magyar határ...
Mellén durva had áll...

Vándorló madarak! // Mikor hazaszálltok:
Régi határoknál // Lesújt a nagy átok,
- Özvegy az anyátok.¹⁶

Szabó László, amerikai-magyar lelkész létre úgy fejezte be Arany Jánosnak „A hun király” és „Csaba királyfi” hőskölteményét, hogy azok nyelvezetét igen nehéz megkülönböztetni az eredeti Arany-eposzoktól. Az alábbi honvágyversében, egy valódi magyar kálvinista módra, összeköti a hitét a magyarsággal, az amerikai magyar templomot a szülőhazával. Nyelvezete kifinomult, s talán az összes korabeli amerikai-magyar költő közül elsősorban ő közelíti meg legjobban a klasszikus magyar költészet esztétikai magaslatát. Így például „A magyar templom” című versében:

Honvagy dúlta lelkemnek mécsé
A bujdosásban hogyha eltört,
Ránézek szürke templomomra
És felkiáltok: Ez magyar föld!
Miért nem vihetlek át hazámba,
Könnyek közt épült Istenháza!¹⁷

A gyár, a bánya, és az érc kohó

A hazavágyódás, a nemzeti fájdalom, a nagy idegenségtől való rettegés mellett az amerikai-magyar költők második nagy témája az a velőt kiszívó munka, melybe a kivándoroltak százazrei csöppentek bele hirtelenül és váratlanul, amelyre nem voltak fölkészülve, s melyből sokan sohasem tudtak kiszabadulni. A bánya, az érc kohó, a vasgyár úgy beleivódtak az életükbe, hogy azok szinte eggyé váltak az emberekkel. A bánya- és kohószerencsétlenségek szinte mindennaposak voltak, amelyek aztán ezreket öltek, nyomorítottak, bénítottak meg, tettek özvegygé vagy árvává idő előtt. Sőt, voltak olyan esetek is - így például a pittsburghi Homestead acélművekben -, amikor a reménytelenül összeégett, de még mindig életben levő szegény magyart egyszerűen bedobták az olvadt acélmasszába, hogy örökre eltűnjék minden porcikája, s azzal együtt minden bűnjel és minden felelősség. Ezek az összeégett, majdan semmivé vált egyszerű emberi testek edzették, nemesítették, erősítették Andrew Carnegie iparmágnás kohóiból származó acélt nagy Amerikában. Beleépültek az abból készült hidakba és felhőkarcolókba, mint egykor Kőműves Kelemen hites feleségének, szerelmes hitvesének teste magas Déva vára falaiba.

Az egyik legmeggrázóbb leírása az ilyen emberölő gyári munkának Kemény György „South Bendi köszörűsök” című versében van megörökítve:

Nagy, fekete gyárban zuhog a kalapács,
Vesztettül kattognak a rohanó gépek;
Véres verítékkal vonszolják a vasat
Mégfeszített izmú, kormos képű népek.

Pokoli hőségben ördög-fiak gyanánt,
Olvasztják a vasat jó magyar emberek;
Olajos arcukról csurog a verejték,
Míg az én szememből titkon a könny pereg.

Görnyedező háttal élezik a vasat,
Alig is figyelnek már a magyar szóra;
Néma bűvöletben csak a vasat látják,
Mely tüzes szikrákban halál magvát szórja.

Zúgó-morgó gyárban a pokol előttem,
Kohók tűzében a lelkek kínját látom.
Fojtogat valami és belém szorítja
Haragos lelkemben megszületett átkom.

***

Tágas, téres rónaságon
Szántóvető ballag.
Barázdákban hasadozik
Előtte a parlag.
Miért sír az ekevasa?
Ne is kérdezd tőle:
South bendi köszörűsök
Lelke sír belőle.¹⁸

Afőnt leírt gyári munka kegyetlen életstílust jelentett a naphoz, a szellőhöz, és a szabad mezőkhöz szokott magyar kivándoroltak számára, mégis egypár lépcsővel fölötte állt az acélkohók és a bányák világának. Mindkettőről sokat írtak a korabeli magyar lantosok, akik olykor saját, legtöbbször azonban közeli magyar testvéreik bőrén tapasztalták a szén, az érc, és az acél emberölő erejét. A bányába kényszerített egyszerű magyarok helyzetét például Rácz-Rónay így írja le egy 1910-ben megjelent versében. E leírásban azonban az a sokat hangoztatott vád is benne van, hogy míg az emigránsok buzgó szerelemmel csüggenek a régi hazán és a hazaiakon, az Óhaza bizony legtöbbször tudomást sem vesz idegenbe kényszerült gyermekeiről:

Megint a bánya! És megint a bánya!
Irtózatoss, keserű kenyér!

Nyitott sírjába életét leszállva,
Nem tudjuk, a halál mely percbe ér.
Mondják is otthon az elköltözőnek:
Testvér, ne menj! Mert vissza sohse jönnek,
Kik mennek a köszén odúiba,
Egy temető egész Amerika!
De a magyar mégis elindul,
Szeme homályos sok hazai kintől.
Csordultig áll bánattal a szíve,
Így kell hazulról útra kelnie.¹⁹

A szinte hetente megismétlődő bányarobbanások sok ezer áldozatot követeltek. Voltak, akik azonnal meghaltak, voltak akik hetekig vergődtek, mielőtt kiszendvedtek és voltak akik nyomorékként életben maradtak és aztán koldusként keresték kenyerüket - irigyelve azokat, akiket azonnal agyonvert a bánya. Sokan közülük hazamenni sem mertek, hisz kinek kellett volna otthon egy nyomorék. Olykor meg sem merték írni szomorú sorsukat a hazai szeretteiknek. Hitegették őket, mint tette Szécskay György hasoncímű versében Talyigás Kis Péter:

Talyigás Kis Péter egyszer csak elindult
Nagy Amerikába.
Jólelkű magyarok hamar beszerezték
A szenes bányába.
A második héten Talyigás Péternek
Ott maradt a lába.

Koldus lett belőle, gyámoltalan koldus,
Olyan világ terhe.
Idegen országban, fiatal korában
Jaj, de meg van verve!
Bús sorsát megírni a feleségének
Ugyan hogy is merje?!

Ha az asszonyának levelet írt néha,
A sorsát dicsérte:
"Jó módomban itten, nem dolgozom ingyen,
Megfizetnek érte"...
És a könnye hullott dicsekvő koldusnak
Mindegyik levélre.²⁰

Akik meghaltak, akár azonnal, akár hosszú szenvedés után - ha volt barátjuk, ismerősük - a bánya- vagy ipartelep-környéki temetőkbe kerültek. Ha pedig nem volt senkijük, akkor a közeli tömegsírok egyikébe. Az Egyesült Államok északkelet iparvidékének temetői zsúfolva vannak pusztuló magyar sírokkal, melyek legtöbbje egy-egy külön emberi tragédiát, egy-egy tragikus életet takar. Egy ilyen sírkertről énekel

Kemény György a „Bluefieldi temetőben” című versében:

Bluefieldi temetőn sírgödröket ásnak...

Hej, mennyi gödör kell sok szegény bányásznak,
Kiket haragjába'

Megfojtott a bánya...

De magyarok voltak, hát senkise bánja!..²¹

A századvég és a huszadik század első felének amerikai-magyar irodalma nem szült nagy irodalmi műveket, de igen fontos társadalmi szerepet töltött be. Bizonyos megnyugvást és szellemi kielégülést adott a nyomor vagy személyi tragédiák következtében hazájukból kivetett embereknek. Szerzőik több szerepet töltöttek be. Írtak, újságokat szerkesztettek, könyveket terjesztettek, igen sokszor fizikai munkát is végeztek. Ugyanakkor az egyszerű amerikai-magyar nép szószólói, hangadói, gyámolítói, és váteszei is voltak. Magyar szempontból e szerepek közül egyik sem volt fontosabb, mint a magyar nemzeti érzés és hazához való ragaszkodás művelése, mely nélkül még a főt leírtaknál is keservebb élete lett volna a hazájuktól és megszokott környezetüktől elszakított kényszer-emigránsoknak. Ezt a szerepet nem lehet eléggé értékelni. Ezt az általuk egekig magasztalt Haza még mindig nem vette észre. Ezzel az elismeréssel még mindig tartozik ezeknek a mostmár túlvilág virányain verselő-éneklő egyszerű amerikai-magyar kobzosoknak.

Jegyzetek

1. A dualista kor magyar kivándorlásával kapcsolatban lásd a következő munkákat: Kende Géza. Magyarok Amerikában. Az amerikai magyarság története. 2. köt. Cleveland: A Szabadság kiadása, 1927; Emil Lengyel. Americans from Hungary. Philadelphia-New York: J. B. Lippincott Company, 1948; Rác István. A paraszti migráció és politikai megítélése Magyarországon, 1849-1914. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980; Puskás Julianna. Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, 1880-1940. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982; Steven Béla Várdy, „The Great Aconomic Immigration from Hungary, 1880-1920”, in Society in Change: Studies in Honor of Béla K. Király, szerk. S. B. Várdy és A. H. Várdy. New York: East European Monographs, Columbia University Press, 1983, pp. 189-216; Steven Béla Várdy. The Hungarian-Americans. Boston: Twayne Publishers, 1985, pp. 18-68; és Várdy Béla, „Az emigráns 'burdosházak' [munkásszállások] világa századforduló Amerikájában”, in Forrás (Kecskemét), 1999, kiadás alatt.
2. Az amerikai-magyar irodalommal kapcsolatban lásd a következő műveket: Csorba Zoltán, Adalékok az amerikai magyar irodalom történetéhez. Pécs: Dunántúli Könyvkiadó, 1930; Könnnyű László, Az amerikai magyar irodalom története. St. Louis, Missouri: Amerikai Magyar Írók Munkakö-

- zössége, 1961; Leslie Konnyu [Könnnyű László], A History of American Hungarian Literature, 1583-1987. St. Louis, Missouri: American Hungarian Review, 1988; Bán Oszkár, „Az amerikai magyar költészetéről”, in Irodalomtörténet, 58. évf., 3. sz., 1976, pp. 697-711; és Béládi Miklós, Pomogáts Béla, Rónay László, A nyugati magyar irodalom 1945 után. Budapest: Gondolat Kiadó, 1986.
3. Kovács József, A szocialista magyar irodalom dokumentumai az amerikai magyar sajtóban, 1920-1945. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977, pp. 7-92.
  4. Az amerikai magyar irodalom rövid modern összefoglalójára lásd: Várdy Béla és Várdy Huszár Ágnes, „Az amerikai magyar irodalom múltja és jelene”, in Magyar Napló, 9. évf., 5-6. sz., 1997 május-június, pp. 27-31.
  5. Löw Vilmos [William Loew] kapcsolatban lásd: Vasváry Ödön, „Loew N. Vilmos emlékezete”, in Vasváry Ödön, Magyar Amerika, szerk. Gyuris György. Szeged: Somogyi-Könyvtár, 1988, pp. 151-154; Zsidó Lexikon, szerk. Ujvári Péter. Budapest: A Zsidó Lexikon kiadása, 1929, p. 544.
  6. Reményivel kapcsolatban lásd Keresztury Dezső, „Az amerikai magyar író. Reményi József”, in Magyar Szemle, 34. köt., 1938 szeptember-december, pp. 157-164; és Joseph Reményi, Hungarian Writers and Literature, szerk. August J. Molnár. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, 1964, pp. viixi.
  7. Egy amerika-magyar fraternális egyesület harcával kapcsolatban az elamerikaisodás veszélye ellen lásd: Várdy Béla, „A magyarság megtartásáért. Verhovay Testvérségitő Egyesület”, in Forrás (Kecskemét), 23. évf. 3. sz., 1991. március, pp. 63-69, és Steven Béla Várdy, „The Verhovay Fraternal Association's Efforts to Perpetuate Hungarian National Consciousness among its Native-born Members, 1930s-1950s”, in Hungarian Studies (Budapest-Bloomington), 7. évf., 1-2. sz, 1991-1992, pp. 161-170.
  8. A burdosházak működésével és belső életével kapcsolatban lásd: Várdy Béla, „Az emigráns 'burdosházak' [munkásszállások] világa a századforduló Amerikájában”, in Forrás, 31. évf., 1999, pp., ?, kiadás alatt.
  9. Ezekre a költőkre lásd a következő műveket: Csorba, Amerikai magyar irodalom, pp. 17-46; Könnnyű, Amerikai magyar irodalom, pp. 22-44; Bán, „Amerikai magyar költészetéről”, pp. 699-705; Várdy Huszár Ágnes, „Az amerikai magyar irodalom kezdetei. Pólya László költői arcképe”, in Magyar Hírek, 25. évf., 2. sz., 1982. január 23, p. 14; és Mitrovics Gyula, „Szabó László. Arany 'Buda halálá'-nak folytatója”, in Szabó László, Csaba királyfi. Hun rege. Nagykőrös: Arany János Társaság, 1932, pp. vii-xxi.
  10. Csorba, Amerikai magyar irodalom, p. 29.
  11. Lásd Amerikai magyar költők, szerk. Rickert Ernő. Budapest: A magyar Jövő Ifjúsági Irodalmi R. T. Kiadása, 1920.
  12. Pólya László, Felhők, Cleveland: A Szabadság nyomása, 1917, p. 46.
  13. Szécskay György, Idegen világban. Versek és dalok. A Holt ország és egyéb elbeszélések. New York, 1910, p. 10.
  14. Rickert, szerk. Amerikai magyar költők, p. 59.
  15. Ibid., p. 24.
  16. Ibid., p. 55.
  17. Szabó László, A te gyöngyeid. Nagykőrös: Híradó Nyomda, 1939, p. 101-102.
  18. Kemény György, Élet könyve. Book of Life, 1892-1942. Kemény György 50 éves költői jubileumára. Detroit, Michigan: Amerikai Magyarság, 1942, pp. 157-158.
  19. Rickert, szerk., Amerikai magyar költők, pp. 89-90.
  20. Ibid., pp. 90-91. Kis változással: Kemény, Élet könyve, p. 211.
  21. Rickert, szerk. Amerikai magyar költők, pp. 84-85.